MANNERHEIMIN LASTENSUOJELULIITTO

Mannerheimin Lastensuojeluliiton lausunto **13.11.2019**

Eduskunnan tarkastusvaliokunnalle

Nuorten syrjäytymisen teema - K 3/2019 vp Hallituksen vuosikertomus 2018, K 13/2019 vp Valtiontalouden tarkastusviraston erilliskertomus eduskunnalle valtion vuoden 2018 tilinpäätöksen ja hallituksen vuosikertomuksen tarkastuksesta

Tarkastusvaliokunta on pyytänyt näkemyksiä koskien nuorten syrjäytymistä. Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) vastaukset tarkastusvaliokunnan esittämiin kysymyksiin:

1. **Mitkä ovat suurimmat ongelmat tällä hetkellä nuorten syrjäytymisen torjunnan kannalta, ja mitä niiden ratkaisemiseksi olisi tehtävä?**

Nuorten syrjäytymisessä rakenteelliset tekijät jäävät liian vähälle huomiolle

Nuorten syrjäytymisen torjunnassa **yhteiskunnan rakenteiden vaikutukset nuorten syrjäytymiseen** jäävät vähälle huomiolle, vaikka ne voivat olla syrjäyttäviä. Huomio keskittyy yksilöön ja hänen ominaisuuksiinsa ja ongelmiinsa. **Syrjäytymisessä ei kuitenkaan koskaan ole kyse vain yksilöstä, vaan mitä suuremmassa määrin myös yhteisön ja yhteiskunnan suhteesta ja suhtautumisesta yksilöön**. Syrjäytyminen on yhteisön ja yhteiskunnan ulkopuolelle joutumista. Yhteiskunnan rakenteet voivat olla syrjäyttäviä, palvelujärjestelmä voi sivuuttaa nuorten tarpeet ja yhteisöt voivat sulkea heikommassa asemassa olevat nuoret ulkopuolelleen. Syrjinnän kielto ei ole vain passiivinen velvollisuus, joka kieltää kaikenlaisen syrjinnän, vaan se edellyttää myös aktiivisia toimenpiteitä eriarvoisuuden korjaamiseksi, painottaa YK:n lapsen oikeuksien komitea.

Yhteisö voi aiheuttaa yksilölle sosiaalisia tai terveydellisiä ongelmia, esimerkkinä kiusaaminen ja siihen puuttumatta jättäminen koulussa. Palvelujärjestelmä on edelleen järjestelmä- ja organisaatiokeskeinen, vaikka lapsi-, nuori- ja perhelähtöisyyttä on pyritty vahvistamaan. Yhteisöt voivat olla ulossulkevia ongelmista kärsivien nuorten suhteen. Esimerkiksi koulu- ja opiskelumaailma ja työelämä ovat varsin torjuvia mielenterveyden häiriöistä kärsivien nuorten kohdalla. Intensiivisemmällä avohoidolla, mukautetuilla opetusjärjestelyillä sekä työn mukauttamisella voitaisiin ehkäistä mielenterveysperustaista koulutuksen ja työelämän ulkopuolisuutta. Kodin ulkopuolella sijoitettuina olleiden nuorten kiinnittyminen koulutukseen ja työelämään on muita nuoria selvästi heikompaa.

Suorituskeskeisyyden vahvistuminen yhteiskunnassa heikentää terveydellisisistä tai sosiaalisista ongelmista kärsivien nuorten sijoittumista koulutukseen ja työelämään. Opiskelumenetelmien ja -ympäristöjen muutokset ovat myös heikentäneet oppimisvaikeuksista tai terveydellisistä ongelmista kärsivien tilannetta. Ulossulkemisesta yhtenä osoituksena on nuorten aikuisten mielenterveysperustaisten työkyvyttömyyseläkkeiden kasvu. Vajaakuntoisten nuorten asema koulutuksessa ja työelämässä on heikentynyt.

- *Nuorten syrjäytymisen torjunnassa rakenteelliset tekijät on tunnistettava ja otettava paremmin huomioon päätöksenteossa. On selvitettävä yhteiskunnan ja mm. palvelujärjestelmän syrjiviä ja ulossulkevia asenteita ja toimintatapoja ja pyrittävä poistamaan ne.*

Peruspalveluista ei saa riittävää apua ja lastensuojelupalvelut ovat kuormittuneet

Lapset, nuoret ja perheet eivät saa riittävää tukea peruspalveluiden piirissä. Lastensuojelupalveluiden tarvetta lisää peruspalveluiden saatavuuden riittämättömyys. Peruspalveluiden riittämättömyys kuormittaa merkittävästi lastensuojelupalveluita. **Lastensuojelun ylikuormitus puolestaan heikentää lastensuojelun piirissä olevien lasten ja heidän perheidensä tilannetta**. Resurssien puutteen lisäksi puutteita on myös työyhteisöjen osaamisessa ja työkäytännöissä. Työn liiallinen kuormittavuus lastensuojelussa aiheuttaa työntekijöiden suurta vaihtuvuutta, mikä estää osaamisen kehittymistä.

Lastensuojelulaitoksista on mm. eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastuksissa löytynyt merkittäviä puutteita. Lastensuojelun kuormittuminen ja liiallinen asiakasmäärä lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä heikentää merkittävästi sijaishuollon valvontaa, kuten myös valvontaviranomaisten riittämättömät voimavarat. Omavalvonta ei ole riittävä tae turvaamaan lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten oikeuksien toteutumista. Kodin ulkopuolelle sijoitetuttujen mielenterveyspalveluiden saatavuus toteutuu riittämättömällä tavalla. Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluista ks. kohta 5.

- *Lasten, nuorten ja perheiden mahdollisuutta saada tukea nykyistä paremmin peruspalveluiden piirissä tulee parantaa. Lastensuojelun sosiaalityön voimavaroja on vahvistettava, jotta lastensuojelussa on mahdollisuus paneutua asiakkaana olevan lapsen tai nuoren ja hänen perheensä tilanteeseen.*

Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret aikuiset jäävät ilman riittävää tukea

Täysi-ikäistyneet, erityisesti ilman koulutus- tai työpaikkaa jääneet nuoret jäävät helposti ilman riittävää tukea. On tärkeää, että myös täysi-ikäiset nuoret saavat tukea ja palveluja helposti yhdestä paikasta, jossa työntekijöillä on asiantuntemusta nuorten kohtaamiseen ja heille ajankohtaisten asioiden käsittelemiseen nuoren elämäntilannetta huomioiden. Ohjaamo-toiminta on hyvä esimerkki nuorten syrjäytymisen ehkäisemisestä. **Ohjaamo-toiminnalle tulee turvata pysyvä rahoitus ja toimintaa tulee edelleen vahvistaa mm. toiminnan alueellista kattavuutta parantamalla**. Ohjaamo-toiminnan jatkaminen ja edelleen kehittäminen on tarpeellista, jotta nuoret eivät jää palvelujärjestelmän ulkopuolelle silloin, kun heillä ei ole työ- tai opiskelupaikkaa.

- *Ohjaamo-toimintaa on vahvistettava ja sille on turvattava pysyvä rahoitus.*

Tietoa ei hyödynnetä päätöksenteossa eikä vaikutuksia arvioida

MANNERHEIMIN LASTENSUOJELULIITTO

Tietoa nuorten hyvinvoinnista ja syrjäytymisestä on enemmän kuin koskaan, mutta **päätöksenteossa tietoa hyödynnetään riittämättömästi.** Meillä on runsaasti tutkimuksia, selvityksiä ja työryhmien raportteja, joissa on erinomaisia johtopäätöksiä ja suosituksia päätöksenteon tueksi. Päätöksenteossa nämä yleensä sivuutetaan ja päätökset usein perustuvat pikemminkin mielikuville kuin tiedolle. Päätöksenteossa tavoitteet ja toimet ovat usein ristiriidassa. Lyhytnäköinen talousnäkökulma sivuuttaa usein hyvinvointinäkökulman ja pitkäjänteisen talousnäkökulman.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien vaikutusten arviointi on edelleen vähäistä hallituksen esityksissä. Kunnissa lapsiin ja nuoriin kohdistuvien vaikutusten arviointi on edennyt hieman valtiota paremmin mm. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman ja järjestöjen työn myötä. Vaikutusten arvioinnilla voidaan tunnistaa eriarvoisuutta ja niitä tuottavia rakenteita sekä tehdä ehdotuksia korjaaviksi toimenpiteiksi.

- *Varmistetaan, että lapsiin ja nuoriin kohdistuvat vaikutukset arvioidaan säännönmukaisesti valtion, kuntien ja kuntayhtymien päätöksenteossa.*

2. **Näkemyksenne nykytilanteesta, onko ja missä määrin painopistettä saatu siirrettyä ennalta ehkäisevään toimintaan ja varhaiseen puuttumiseen lasten, nuorten ja perheiden ongelmissa? Ongelmakohdat ja kehittämistarpeet?**

Palvelujärjestelmä on sirpaleinen eikä varhainen tuki ei toteudu riittävällä tavalla

Lasten, nuorten ja lapsiperheiden varhaista tukea on pyritty vahvistamaan lainsäädäntöuudistuksin (mm. sosiaalihuoltolaki) sekä hankkein ja ohjelmin. Ongelmana on, ettei sinänsä hyvän **lainsäädännön toimeenpanoa ja sen seurantaa ole varmistettu. Hankkeiden ja ohjelmien pitkänaikavälin vaikutukset jäävät monissa tapauksissa vaatimattomiksi**, eikä hankkeilla ja ohjelmilla voi korjata palvelujärjestelmän perustyön voimavarojen riittämättömyyttä. Hallituskausittain vaihtuvat hankkeet ja ohjelmat eivät tue peruspalvelujen pitkäjänteistä kehittämistä. Pahimmillaan jatkuvasti vaihtuvat hankkeet kuormittavat ja turhauttavat työntekijöitä, kun edellisen hankkeen tuloksia ei ole implementoitu kun hanketta uutta jo aloitetaan.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa on tehty hallinonalat ylittävää muutostyötä mm. **perhekeskusten saamiseksi kaikkien lapsiperheiden ulottuville**. Nyt lapsi- ja perhepalveluiden muutostyötä on tarkoitus jatkaa osana tulevaisuuden sote-keskusten rakentamista. **Lapsi- ja perhepalveluiden muutostyötä on välttämätöntä jatkaa.** Sote-palveluiden lisäksi tässä työssä tarvitaan myös sivistyspalveluita, kuten varhaiskasvatusta, koulua ja sen oppilas- ja opiskeluhuoltoa.

Peruspalvelujen piirissä ei kyetä antamaan riittävää tukea ja pääsy erityispalveluiden piiriin kestää usein kauan, jolloin ongelmat pääsevät pahenemaan ja kasautumaan. MLL:n Lasten ja nuorten puhelimeen tulleissa yhteydenotoissa tulee esille, että **lapsi tai nuori ja hänen perheensä saattaa olla usean palvelun piirissä ja kohdata lukuisia ammattilaisia, mutta jäädä silti vaille vaikuttavaa tukea**. Palveluissa on vallalla lähetekulttuuri, jossa lapsi tai nuori lähetetään palveluista toiseen. Tällöin lapsi tai nuori joutuu kerta toisensa jälkeen kertomaan tilanteensa uudelleen eri ammattilaisille eikä luottamuksellista asiakas/potilassuhdetta pääse muodostumaan. Vastuun jakautuminen monelle taholle voi myös tarkoittaa, että kenelläkään

ei ole kokonaiskuvaa ja -vastuuta lapsen tai nuoren tilanteesta ja avunsaannista. Lasten ja nuorten puhelimen viestit kertovat siitä, että puutteita on lasten ja nuorten ikätasoisessa kohtaamisessa. Työkäytännöt ovat aikuiskeskeisiä ja virka-aikaan rajoittuvia. Lapsilla, nuorilla ja vanhemmilla on huonosti tietoa siitä mistä ja millaista apua voisi saada. Lomakausina avun piirissä olevat lapset jäävät tyhjän päälle.

Lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikan koordinaatiota tulee vahvistaa valtakunnallisella, alueellisella ja kunnallisella tasolla. **Lasten, nuorten ja lapsiperheiden asiat ovat sektoroituneita sekä valtion että kuntien hallinnossa.** Tarvitaan kokonaisvaltaista koordinaatiota ja johtamista lasten, nuorten ja perheiden palveluissa ja tuessa. Valmisteilla olevalla **lapsenoikeusperustaisella kansallisella lapsistrategialla** voidaan parantaa lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskevan politiikan kestävyyttä, johdonmukaisuutta ja tavoitteellisuutta.

- *Palvelujärjestelmän uudistuksessa on huolehdittava lasten, nuorten ja perheiden palveluiden kokonaisuudesta, yhteistyöstä ja yhteisestä johtamisesta.*

3. **Tarkastusvaliokunnan tilaamassa tutkimuksessa todettiin, että merkittävimpiä syitä nuorten syrjäytymiseen ovat päihde- ja mielenterveysongelmat. Mikä on näkemyksenne päihde- ja/tai mielenterveysongelmista kärsivien nuorten mahdollisuuksista saada apua tilanteeseensa? Millaisia puutteita palveluissa ja niiden saatavuudessa esiintyy?**

Lapset ja nuoret eivät saa apua mielenterveyden pulmiin

Lapset ja nuoret eivät saa apua mielenterveyspulmiin perustasolla ja erikoissairaanhoito on ruuhkautunut. Lähetteet lasten- ja nuorisopsykiatriseen erikoissairaanhoitoon ovat voimakkaasti lisääntyneet viime vuosien aikana. Tämä johtuu erityisesti lisääntyneestä hoitoon hakeutumisesta. Hoitojärjestelmä on vahvasti erikoissairaanhoitopainotteinen. Palvelujärjestelmä on myös pirstaleinen ja koordinoimaton. Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut on hallinnollisesti sijoitettu terveydenhuollon, sosiaalihuollon ja sivistystoimen alaisuuteen. Jako perus- ja erityispalveluihin on jyrkkä. Perustasolla on huono kyky hoitaa mielenterveyshäiriöitä, mikä ruuhkauttaa erikoissairaanhoitoa. **Palvelujärjestelmän heikkoudet huonontavat merkittävästi lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöiden hoitoa**. Mielenterveyspalveluiden puutteita korjataan lastensuojelupalveluilla ja pahimmillaan huostaanotoilla, jotka olisivat olleet vältettävissä asianmukaisilla terveyspalveluilla.

Myös perheiden ja vanhempien tuki palveluissa on riittämätöntä. Lisäksi aikuisten palveluissa ei huomioida riittävällä tavalla asiakkaana olevan aikuisen hoidossa olevien lasten tilannetta ja tuen tarvetta.

Mielenterveyspalveluiden puutteet heijastuvat nuorten koulunkäyntiin ja työelämään sijoittumiseen. Mielenterveysongelmat aiheuttavat koulutuksen ja työelämän ulkopuolisuutta. Riittävillä ja vaikuttavilla mielenterveyspalveluilla voitaisiin merkittävästi vähentää nuorten syrjäytymistä.

Palvelujärjestelmän kykyä vastata lasten ja nuorten mielenterveyden pulmiin tulee vahvistaa. Erityistason osaamista tulisi tuoda perustasolle, mm. konsultoivat psykologipalvelut varhaiskasvatukseen, koulupsykologeja tulisi olla enemmän, lasten- ja nuorisopsykiatrian osaamista tulisi olla perusterveydenhuollolla. Perustasolle tarvitaan kynnyksettömiä palveluita, joihin pääsee suoraan ilman ajanvarausta ja lähetettä. **Erikoissairaanhoidossa intensiivinen avohoito puuttuu palvelujärjestelmästä**. Ylipäätään mielenterveyspalveluissa ei kyetä riittävällä tavalla ottamaan huomioon lasten ja nuorten yksilöllisiä tarpeita. Perheiden ja vanhempien tuki on riittämätöntä. Mielenterveyspalveluiden puutteita joudutaan paikkaamaan lastensuojelulla ja myös huostaanotoilla. Sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret eivät kuitenkaan saa riittävää psykiatrista hoitoa.

- *Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden parantaminen tulee ottaa sote-uudistuksessa yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi. Palveluiden saatavuutta ja vaikuttavuutta on parannettava.*

4. **Tiedonkulun toimivuus viranomaisyhteistyössä lasten, nuorten ja perheiden ongelmia ratkottaessa?**

Tiedonkulkua on viime vuosina parannettu monin lainsäädäntöuudistuksin. **Tiedonkulun ongelmat johtuvatkin useammin puutteellisesta lainsäädännön tuntemuksesta kuin itse lainsäädännöstä**. Tämän vuoksi onkin **huolehdittava riittävästä koulutuksesta ja ohjeistuksesta viranomaisyhteistyön tiedonkulussa**. On myös muistettava yksityisyyden suojan merkitys perus- ja ihmisoikeutena. Tiedonkulun on palveltava asiakkaana olevien lasten ja nuorten ja heidän perheidensä avunsaantia eikä yksityisyyden suojan piiriin kuuluvien tietojen siirtäminen voi olla itsetarkoitus. Tiedonkulussa ei saa olla kyse vain tietojen siirtämisestä eri viranomaisten kesken, vaan perheiden auttamisessa pitäisi hyödyntää dialogisia työkäytäntöjä, joissa perhe on mukana yhteistyöpalavereissa. Lapsi tai nuori ja hänen perheensä eivät hyödy viranomaisten perheen selän takana tapahtuvista pohdinnoista.

- *Koulutusta ja ohjeistusta tiedonkulusta viranomaisyhteistyössä tulee lisätä.*

5. **Mahdolliset muut asiat, joita haluatte saattaa valiokunnan tietoon nuorten syrjäytymiseen liittyen?**

Syrjäytyminen on monitahoinen ilmiö, johon pyritään usein vastaamaan liian yksinkertaisin keinoin. Syrjäytymisen torjunnassa tarvitaan monia eri toimia yhteiskunnan kaikilla tasolla. Syrjäytymisen torjunnassa tarvitaan yksilön ominaisuuksiin ja ongelmiin keskittyvän vallitsevan näkökulman lisäksi **rakenteellisten tekijöiden esiin nostamista.** Esimerkiksi nuorten aikuisten aseman heikentyminen työmarkkinoilla ja tulonjaossa sekä lapsiperheköyhyyden kasvu lisäävät nuorten syrjäytymisriskiä.

Lainsäädännön toteutumisen seurantaa tulee parantaa. Nyt ratkaisuehdotuksina usein esitetään uutta lainsäädäntöä, vaikka aiemmin hyväksyttyäkään lainsäädäntöä ei toteuteta. Lainsäädännön toimeenpanon parantamisella voitaisiin merkittävästi vähentää nuorten syrjäytymistä.

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

Kaikessa valtion, kuntien ja kuntayhtymien päätöksenteossa tulisi arvioida lapsiin ja nuoriin kohdistuvat vaikutukset. Erityisesti näitä kysymyksiä tulisi arvioinnissa tarkastella:

- Minkälaisia vaikutuksia päätöksellä on eri lapsi- ja nuorisoryhmiin ja miten erityisesti heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten asemaa voitaisiin parantaa?
- Miten ratkaisu vaikuttaa lasten ja nuorten hyvinvointiin lyhyellä ja pitkällä aikavälillä?
- Miten lapsia ja nuoria kuullaan ja mitkä ovat heidän näkemyksensä asiassa?
- Miten päätöksessä myönteisiä vaikutuksia lapsiin ja nuoriin voitaisiin vahvistaa ja kielteisiä vaikutuksia poistaa tai ainakin lieventää?

Helsingissä 13.11.2019

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry

Milla Kalliomaa
pääsihteeri

Esa Iivonen
johtava asiantuntija